

nagy belső intellektuális és intuitív csodákban folytatódott.” — írja az utóbbihoz fűződő kapcsolataról. Ezekből a metafizikus élményekből születtek a harmincas évek misztériumjátékai, amelyek betanításához az orkesztrikát is felhasználta, s amelyekkel egy nagy katolikus lelki mozgalmat szeretett volna inspirálni. S amikor az nem sikerült, akkor Bergson és Teilhard de Chardin műveinek fordításával kívánta ugyanezt elérni.

A kötet bő válogatást nyújt Dienes Valéria írásaiból is. Olvashatók életrajzi feljegyzéseinek részletei, önarcképei és vallomásai, meditációi Bergson és Chardin szellemében, végül levelezésének részletei. Meditációinak igen jellemző tulajdonsága a számvetés igénye és kényszere, valamint a szeretet bonyolultságának megmutatása, fogalmának tisztázása. Tanulmányok az öregséggel, az elmúlással kapcsolatos gondolatai, ezek mintegy jelenkori „ars moriendi”-ként is olvashatók. Igen érdekesek kiadatlan, először itt megjelenő írásai, amelyek többek között életének vallásfilozófiai összegzését is felvillantják. Vallomásainak, emlékezéseinek, leveleinek egyik különlegességét azok az adalékok nyújtják, amiket Babits Mihály *Halálfiat* című regénye bizonyos szereplőinek valóságos ihletőiről mond el, akik között saját magával is találkozhattott; természetesen regénybeli énjét — és a többi ismerősét is — az író sajátos látás- és kifejezőmódja alakította olyanokra, ahogyan azok az olvasó számára megmutatkoznak.

Szabó Ferenc *Mai írók és gondolkodók* című sorozatának immár kilencedik kötetét jelentette meg. Francia és német filozófusok, teológusok után most két magyar szerző következett (Dienes Valéria előtt Prohászka Ottokár). Kíváncsian várjuk a folytatást. (Szerk., bev.: Szabó Ferenc. *Agapé*, Szeged, 2001)

BUDA ATTILA

JACOB BURCKHARDT: VILÁGTÖRTÉNELMI ELMÉLKEDÉSEK Bevezetés a történelem tanulmányozásába

A kultúrtörténet elfeledett műfajának talán legnagyobb képviselője volt Jacob Burckhardt. A Magyarországon is ismert 19. századi tudós-gondolkodónak egy olyan műve jelent meg az Atlantisz Kiadó és külföldi partnerei segítségével, mely magyar nyelven eddig még nem volt olvasható. Ahogy a kötethez írt *Előszóból* meg tudhatjuk, Burckhardt munkája eredetileg elő-

adásformában hangzott el, s az előadásjegyzetek alapján született meg, több fázisban a most magyarul kézbe vehető szöveg. Az előadások egy részét meghallgatta Burckhardt talán leghíresebb tanítványa, Nietzsche is, akinek *A történelem hasznáról és káráról* írt, mesteréhez hasonlóan a hegeli ihletésű historizmust kritizáló munkája nem sokkal az előadások után született meg.

Burckhardt könyve azonban önmagában is alapműnek tekinthető. Az itthon leginkább reneszánsz kutatásairól és népszerű korszak-monográfiájáról (*A reneszánsz Itáliában*) ismert svájci kultúrtörténész a hegeli életmű elkötelezett kritikusa volt. Számára már nem elfogadható a filozófia rabigájába vert történetzemlélet: „... mi nem vagyunk beavatva az örök bölcsesség céljaiba, és nem ismerjük azokat, uraim!” Hangzatos címe ellenére, szándéka szerint inkább csak széljegyzeteket ír a történelem margójára. A pozitívista történettudomány által befolyásolt szemünk számára persze rögtön feltűnik, hogy az elméletalkotás nem áll távol Burckhardttól sem. Erre utal rögtön az a tény, hogy a történelem menetét szerinte három nagy „erőtenyező” befolyásolhatja: az állam, a vallás és a kultúra. Amikor tehát a történelmet tanulmányozza, ezen erőtenyezők kölcsönös egymásra hatását vizsgálja. Kultúrtörténelmi önértelmezésének megfelelően úgy látja, kiemelkedően fontos feltekerkezni „a mozgásban levő potenciál — vagyis a kultúra — hatását a két másik stabil tényezőre”. Az eredmény pedig — minden Hegel-ellenes törekvés ellenére, vagy épp azért — a történelmi folyamatok szellemi meghatározottságának tudatosítása.

Ha a főszöveg a 19. század első felének gondolkodásmódját tükrözi, a történelmi válságokra vonatkozó fejezet és a történelmi nagyság problémájának tárgyalása már a századforduló és a közelgő 20. század érzékenységét. A végső politikai-történelmi célok megfogalmazásától visszariadó, konzervatív beállítottságú és mélyen szkeptikus Burckhardt kissé patetikus kérdésként fogalmazta meg kételyét, de e kérdés megelőlegezi a 20. század történetét, s mind a mai napig aggaszthat bennünket: „A végső döntés csak az emberiség legbensejéből fakadhat. Vajon továbbra is érvényesül majd a szerzési és hatalmi ösztönként felfogott optimizmus? És meddig? Vagy éppen — amire korunk pesszimistafilozófiája látszik utalni — a gondolkodásmód általános fordulata várható, mint mondjuk a III. és IV. században?” (*Atlantisz Kiadó*, Budapest, 2001)

HORKAY HÖRCHER FERENC